

Madamlarımızın ve Mösyölerimizin Tarihi Üzerine Kritik Bir Bakış

CEMİL KOÇAK

Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, 604 s. + 8 s. fotoğraf.

Rıfat Bali'nin uzun zamandan beri Türk Yahudilerinin tarihine ilişkin kritik bir bakış açısı ile kaleme aldığı ve değişik dergilerde yayımlanan yazılarını çok şey öğrenerek ve her zaman ilgi ile izliyordum. Kitabı, bütün bu çalışmaların adeta bir doruk noktası olarak kabul edilmelidir.

Tek-parti döneminde gayrimüslim azınlık politikalarının Yahudiler cephesini ele alan bu araştırma, tek kelime ile, tarihimize eleştirel bir yaklaşımın nasıl olması gerektiği konusunda bir ders kitabı niteliğindedir. Bali'nin örnek alınması gereken bu çalışmasını sanırım şöyle özetlemek mümkündür: (1) olgusal bilgilerin sabırla, titizlikle ve cimbrızla toplanması süreci (profesyonelleri kısındıracak derecede: arşivler, sözlü tarih yöntemi, gazete ve dergi taramaları, kitap ve makaleler vs.); (2) verilerin kataloglanması ve dikkatlice yerlerine yerleştirilmesi; (3) verilerin ışığında eski genel geçer görüş ve değerlendirmelerin gözden geçirilmesi, test edilmesi ve bu türden yaklaşımların niçin terk edilmesi gerektiğinin ikna edici bir tarzda açıklanması; (4) yeni bilgilerin ışığında yeni bakış açısının temellendirilmesi...

Her ne kadar bütün bu olmuş bitmişlerin bir istisna olduğunu ve dikkate alınması ve hatta hatırlanması da olabileceğini savunan ve bu kitaba (ve bundan sonra bu kitaba eklenenecek diğer müstakbel kitaplara) rağmen, bu tutumunu ısrarla sürdürmeye devam etmeye kararlı olanlara karşı yapılabilecek bir şey olmasa da, kendisine ve sesleneceği bilimsel ve akademik kamuoyuna karşı dürüstlük duygusunu (hâlâ) yitirmemiş yeni araştırmacıların, bundan böyle bu alanda yazıp çizerken, daha dikkatli olmaları gerekeceği açıktır.

Yazar, Türk Yahudilerinin (yani bu dönemde "en çok rahat et-

miş olan" gayrimüslim azınlık cemaatinin -artık diğerlerini varn siz hesaplayın!) sıkıntılarını, hiç de bağırıp çağırmadan, son derece sakin bir üslup ve hatta neredeyse edebli bir şekilde, gözler önüne serdikçe, Yahudi cemaatinin tarihinde maruz kaldığı saldırılar ve (ama gerek Müslümanlar ve gerekse Yahudiler tarafından görülmemesi tercih edilen ya da gereken) kara noktalar açığa çıkıyor. ("Bu araştırmamın temel ek-seni, tek-parti döneminde Türkiye Yahudilerinin siyasi iktidar ve kamuoyu ile olan ilişkilerinin ve aynı dönem zarfında Yahudi toplumuna uygulanan kültürel ve iktisadi Türkleştirme siyasetinin incelenmesidir. (...) Bu araştırmaya (...) Türkiye Yahudilerinin tek-parti dönemindeki yaşamlarına soğukkanlı, nesnel ve herhangi bir peşin hüküm taşmadan yaklaşmaya ve belgelerden yola çıkarak farklı bir bakış açısı ve yorum getirmeye çalışmıştır.") Bu bakımdan yazarın gerek Müslüman kamuoyuna ve gerekse kendi cemaatine karşı almış olduğu ve sanırım herkesin tüylerini diken diken edecek bu tavrı, sadece cesur sayılmamalı, ama aynı zamanda alkışlanmalıdır da!

Şu nedenden dolayı: (1) yazar, sadece Türk-Müslüman kamuoyunu ve siyasi iktidarın tercihlerini eleştirmekle kalmıyor, fakat bunun yanında, aynı zamanda, Yahudi cemaatinin (ya da belki daha doğru bir ifade ile cemaat liderlerinin) tercihlerini de eleştiriyor ve bu vesile ile cemaat içindeki anlaşmazlıklara ve çatışmalara da dikkat çekiyor. (2) Yahudi cemaatinin kendi üzerindeki tazyiklere karşı tepkisinin güçsüzlüğünü ve güçsüz ve çılgın tepkinin sonuçsuzluğunu dile getiriyor. (3) Yahudi cemaatinin, cemaate karşı alınan siyasi, ekonomik ve kültürel tutum konusunda, tek-parti döneminin önde gelen siyasi kişilikleri arasında yarattığı tartışma götürür inanca- rın ne derece gerçekçi olduğunu sormakla yetiniyor.

Kitapta yer alan bilgilerden söz etmek istemiyorum, sanırım buna gerek de yok, fakat dikkatimi çeken ana noktalara göz atmayı yine de gerekli sayıyorum: (1) Trakya'da Yahudi düşmanı hislerin ve tutumların daha 1925 yılının yaz aylarında tezahür et-

NOT DEFTERİ

"Kalıplaşmış Tarih Bilinci"ne Müzikal Katkı

Geçtiğimiz günlerde piyasaya çıkan bir CD'nin, tarihçiler ve tarihe ilgi duyanlar için haliyle birkaç özelliği var. Osmanlı padişahlarından bazılarının kendi ilgi alanlarında uzmanlaşmış oldukları bilinir. Örneğin IV. Mehmed avcılıkta, III. Selim musikide, II. Abdülhamid ise marangozlukta hünerlidir. Bu CD ile de Sultan Abdülaziz ve V. Murad'ın Batı tarzındaki bestelerini ilk kez dinleme olanağına sahip oluyoruz. Ancak "Osmanlı Sarayı'ndan Avrupa Müziği" isimli bu projenin tek iddiası, padişahların bestelerini tanıtmak değil. Esas olarak Osmanlı sarayında Avrupa müzik geleneğine işaret eden CD'de çoğu ilk kez seslendirilen, toplam 18 eser yer alıyor. *Toplumsal Tarih* dergisinde de yazıları sıkça yer alan, müzikolog ve besteci Emre Aracı tarafından orkestrasyonu yapılan CD'deki tüm eserler, bu geleneğe ışık tutarken aynı zamanda Emre Aracı'nın deyişle "Kalıplaşmış tarih bilincimize farklı açılardan, yeni bir boyut katmayı" amaçlıyor.

Osmanlı sarayında Avrupa müziğinin etkisi, Giuseppe Donizetti'nin 1828 senesinde II. Mahmut'un hizmetine girmek üzere İstanbul'a gelmesine artar. Mehteran bölükleri yerine, Avrupalı tarzda kurulan orkestralar ve *Mahmudiye*, *Mecidiye*, *Aziziye* gibi sultanların adlarıyla anılan marşlar, 19. yüzyılda sarayda popüler olan müziğin Avrupa kökenli olduğunu gösterir.

CD için hazırlanan kitapçıkta Emre Aracı'nın aktardığına göre, Osmanlı'nın Avrupa müziği ile tanışması, 19. yüzyıldan çok daha öncelere dayanıyor. 16. yüzyılda Fransa kralı I. François'nın Kanuni Sultan Süleyman'a gönderdiği bir grup müzisyen, padişah tarafından apar topar geri yollanır. Çünkü padişah hafif ve ruhu okşayıcı nitelikleri olan bu müziğin ordunun katı disiplini üzerinde olumsuz etkileri olacağı düşünmüştür. 19. yüzyıla gelinceye değin Osmanlı'nın Avru-

hiç düşünülmeyen bazı basit sözcüklerin gerisinde yer alan zihniyet dünyalarına da işaret ediyor. Bu tutum, bu tür çalışmalarda, gerçekte yaşananları ve hissedileni anlamak bakımından sadece yararlı değil, fakat zorunludur da...

Yazarın (kitabında bir tavır olarak eleştirdiği, fakat) yanıtlaması gereken bir soru da şudur: Yahudi cemaati ve cemaat liderleri, kitapta ayrıntıları ile tasvir edilen, üzerlerindeki, kısmen görünen ve kısmen de görünmeyen, fakat ancak hissedilen, bu ağır baskıyı nasıl göğüsleyebildiler ya da göğüslemeyildiler? Bence bu konuda (eleştirel bir tutumu göz ardı etmeksizin, fakat) biraz daha hoşgörülü ve anlayışlı davranmak gerekiyor. Bütün bu dönem boyunca ve "bu koşullar altında" Yahudi cemaati başka ne yapabildi ki? Hiçbir savunma zırlı olmayan, ama aksine, ardu ardına tehditkâr ve husmet dolu ağır bir atmosfer içinde ayakta kalmaya çalışan küçük bir azınlığın savunma siperlerinin ne denli güçsüz olduğu bir an için olsun teslim edilir. kendisinden, yapmış olduğundan, daha farklı bir davranış

içine girmesini beklemek gerçekçi ve haklı olabilir mi? Ben şahsen bu soruyu olumsuz biçimde yanıtlarım. Kanımca, Yahudi cemaati açısından, güçlülerin adil olmalarını beklemekten başka bir seçenek bulunmuyordu. Bali'nin çalışması ise, bize, güçlülerin adil olmayabileceklerinin yalnızca yeni bir örneğini sunuyor.

Dinar ailesi, İsrail'e göç eden Yahudileri taşıyan geminin önünde, İzmir 1949.
MORIT-Diaspora Müzesi ortak koleksiyonu (Tel Aviv). (Anver Levi, *Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*, İst., 1996)

mesi, bu bölgede gelecekte olabileceklerin bir habercisi olarak okunmalıdır. Dolayısıyla, 1934 yılında meydana gelecek olaylar hakkında yazılanlar bir kez daha gözden geçirilmeli ve özel olarak 1954 yılında ve özel olarak Trakya'da meydana gelen Yahudi düşmanı bu "münferit" hareketin tarihindeki kökleri üzerinde bir kez daha düşünülmelidir. 1934 Olayları, bir on yıl kadar geriye götürülebiliriyorsa, bu takdirde, sorun sadece "konjonktürel" nedenlerle açıklanamaz. (2) siyasi iktidarın "azınlık karşıtı" politikasının bütün dönem boyunca istikrar içinde sürüyor olması, bu politikanın "rutin" olduğunun önemli bir göstergesidir; görülen zigzaglar, konjonktürel ile yakından ilgilidir. Ancak Bali, bu politikanın ve Müslümanların Yahudilere karşı olan hasmane tutumunun temelindeki ekonomik ve sosyolojik nedenlerine değinirken de, kısa kesilmiş soğukkanlı tahlilini eksik etmemektedir. (3) Bali, her fırsatta, çok sık kullanılan "hoşgörülü" ve "sadakat" sözcüklerinin arka planında yer alan psikolojilere dikkat çekerek, günlük hayatta kullanılan ve üzerinde

26.7.1949
MOCHE DINAR ANTES DE SUVIR
AL VAPOR PARA ISRAEL